

18 MART

ŞEHİTLERİ ANMA GÜNÜ

ÇANAKKALE GEÇİLEMEDİ...

ÇANAKKALE
ÖZEL SAYISI

ÇANAKKALE GÜNDOĞMUŞ ANADOLU LİSESİ

GÜNDOĞMUŞ
ANADOLU LİSESİ

ÇANAKKALE 1915

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	4
ETKİNLİKLERİMİZ	5
TÜRK BOĞAZLARI	6
DENİZ SAVAŞLARI	8
KARA SAVAŞLARI	10
BUZDAĞININ ALTI: DENİZALTILAR	14
HAVADAKİ MÜCADELE	16
MENKİBE	18
TÜRK KADIN KESKİN NİŞANCILARI	20
HASTALIKLAR	22
ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN KANLI DİLİ	24
MANEVİYAT	26
EDEBİYATA YANSIMALARI	28

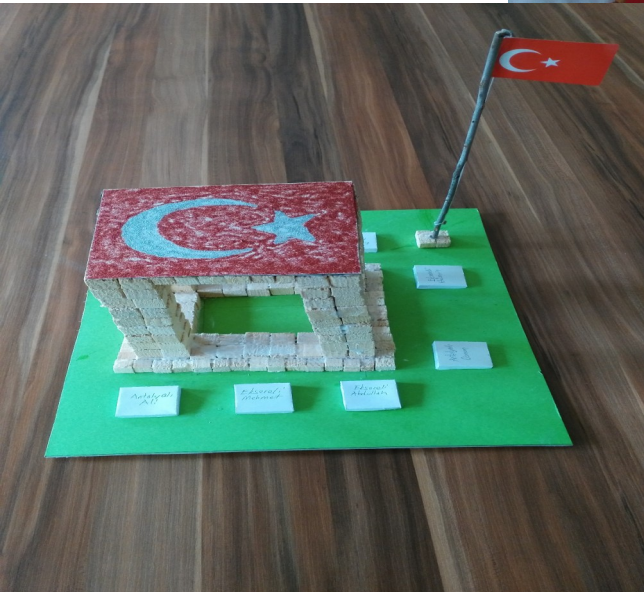
ELBETTE BURAYA FOTOĞRAFIMIZI KOYAMAZDIK KAHRAMANLARIMIZ DURURKEN...

Gidenlerin ve uğurlayanların da 'dönmeyi' düşünmediği Çanakkale'de Türk Askeri, Bedrin Arslanları gibi kahramanca savaşarak son Haçlı Ordusu'nu geldikleri gibi gitmeye zorladı. Unutulmamalıdır ki, Çanakkale Türk Milleti için sadece bir zafer değildir! Hayatımızın her anında hatırlamamız gereken bir hazinedir. Muhteşem dostluklar yaşandı, eşsiz insanlık örnekleri sergilendi, maddiyat maneviyata boyun eğdi, sıradan karnı aç üstü pek olmayan Anadolu insanı, her yönüyle kendisinden daha iyi koşullarda olan düşman ordusuna karşı devleşti.

Çanakkale'de çarpışan ecdadımızı anmak için hazırladığımız okulumuz dergisinin bu sayısında hem Çanakkale Muharebeleri'nin bir kronolojisi hem de az bilinen yönlerine değinmeye çalıştık. Tabii ki Çanakkale gibi büyük bir külliyat oluşturan destanı her yönüyle, sınırlı sayfadaki bir çalışmada hakkıyla ele almanın zorluğu nedeniyle gerek değerli okuyucu gerekse de kahramanlarımızın affına sığınıyoruz... Bu çalışma vesilesiyle Çanakkale Şehitleri'nin ruhlarını saygıyla selamlıyoruz. Ruhları şad olsun!

Emrullah EREN

Tarih Öğretmeni

Çanakkale Boğazı, Asya ve Avrupa kıtaları ile Ege Denizi ve Marmara Denizi arasında Kuzeydoğu-Güneybatı yönünde kıvrılarak uzanan bir suyoludur. Yaklaşık 70 km'lik bir uzunluğu sahip olan bu su yolu asırlardır önemli geçiş ve ticaret yollarından biri olma özelliğini her zaman korumuştur.

Boğaz'ın en geniş yeri yaklaşık 7–8 km. ile Anadolu Yakası'nda bulunan Erenköy Bölgesi ile Rumeli Yakası'nda bulunan Tenger Bölgesi arasındır. Boğaz'ın yaklaşık 1300 m uzunluğunda olan en dar yeri ise Fatih Sultan Mehmet'in de stratejik bir önem arz ettiği ve 1462–1464 yılları arasında karşılıklı olarak yaptırdığı Anadolu Yakası'nda bulunan Çimenlik Kalesi ile Rumeli Yakası'nda bulunan Kilitbahir Kalesi arasındır.

Çimenlik Kalesi ile Kilitbahir Kalesi arasındaki mesafenin az olması buradaki akıntının hızını da artırmaktadır. Marmara'dan Ege Denizi'ne doğru denizin üstünde olan akıntı saatte 2 deniz mili hıza ulaşmaktadır. Fakat Boğaz'ın en dar noktası özelliğini taşıyan bu iki kale arasında ise bu akıntı 3.5 deniz miline kadar yükselerek boğazdaki akıntının en fazla olduğu nokta olma özelliğini sahiplenir. Ayrıca bu nokta ise boğazın en derin noktasıdır. Bu üst akıntının karşılığında suyun altında ise Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne doğru yine saatte 2 mil hızında ise ters akıntı meydana gelmektedir.

Çanakkale Boğazı'nın stratejik önemi birçok Osmanlı padişahı tarafından bilinmekteydi. Osmanlı padişahları farklı milletlerin de gözlerinin bu bölgede olduğunu bildiği için yoğun bir şekilde Çanakkale Boğazı'nın çevresine kaleler, tabyalar ve bataryalar inşa ederek boğazın savunmasını güçlendirmeye çalıştılar. Her gelen padişah bir önceki devirden kalan istihkamlara ilaveler, restorasyonlar yaptılar ve bunlara ek olarak yenilerini ilave ettiler. Bu istihkamların güçlendirilmesinin bir sebebi de Çanakkale Boğazı'nın İstanbul'un kapısı durumunda olmasıdır. Karadeniz dışında İstanbul'a ulaşabilecek tek boğaz yolunun Çanakkale Boğazı olması bu kapının kilitli olmasını gerektirmektedir.

Çanakkale Boğazı, Akdeniz ile Karadeniz'i birbirine bağladığı ve Asya ile Avrupa arasında bir geçiş noktası olduğu için Karadeniz'in kilidi konumundadır. Ayrıca ticari, stratejik ve iktisadi anlamda büyük bir öneme sahiptir. Bu kilidin kontrolünün de Osmanlı Devleti'nde olması birçok devleti huzursuz etmektedir.

MURAT DÜZ / Coğrafya Öğretmeni

Çanakkale Boğazı'nın kıyıları kuzeyde Gelibolu (Rumeli Yakası) ile Çardak (Anadolu Yakası) arasında başlar. Gelibolu yarımadasında Rumeli kıyıları güney batıya doğru dere ağızlarında alçak, diğer yerlerde 300 m.ye varan tepeli kıyılar ile Bigalı Deresi'ne, en dar yerde Kilitbahir'e, sonra dar vadilerin ağzında küçük koylar oluşturarak Teke Burnu'na kadar devam eder. Çanakkale tarafındaki Anadolu Kıyıları ise güneye doğru alçak ve az bükümlü kıyılar halinde Nara Burnu'na, sonra alçak tepeler önünde birçok küçük koylar çizerek, Kocaçay-Kepez Burnu arasında yarım daire şekilli Sarısığlar koyuna doğru uzanır. Buradan kıyılar batıya dönerek Kumkale'ye kadar geniş bir yay çizer. Bu kıyı eski Menderes nehri ağzında biter.

DENİZ SAVAŞLARI

Neden Çanakkale?

İşte resmi belgelerde de belirtilen başlıca nedenleri :

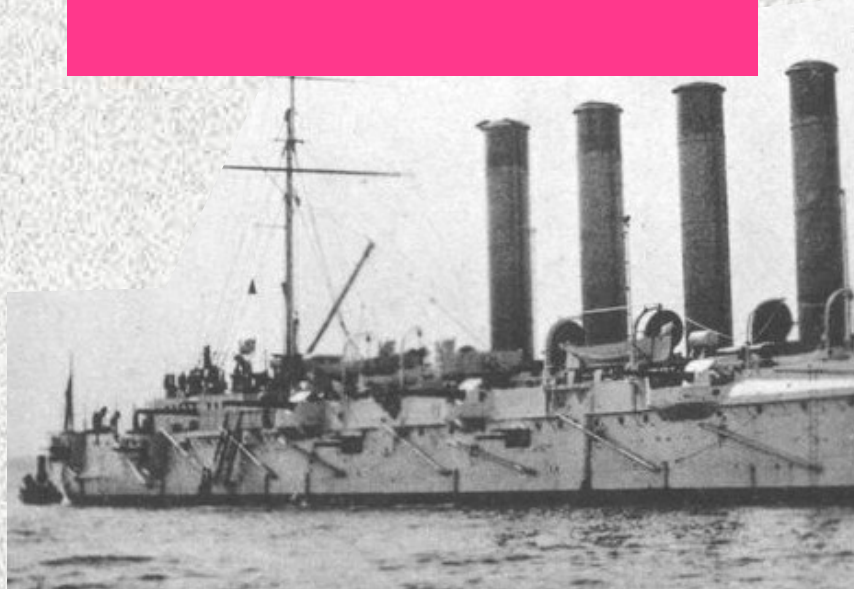
1. Boğazlar'dan geçerek Rusya ile kesik olan bağlantının yeniden kurulması;
2. Rusya'nın elinde kalan buğdayın, Avrupa pazarlarına ulaşmasını sağlayıp ekonomik ve mali sıkıntıların hafifletilmesi;
3. Savaşın başından beri büyük yükü çeken Rusya'nın yardımına koşarak, Çar II. Nikola'nın bu konudaki isteğini yerine getirmiş olmak. Böylece doğabilecek bir Rus-Alman yakınlaşmasını engellemek;
4. İstanbul ve Boğazlar'ı işgal ederek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakıp, Almanya ile olan bağlarını kesmek. Böylelikle Merkezi Devletleri arkadan kıskaç içine alabilmek;
5. Başarıyla sonuçlanacak böyle bir hareket ile, savaşa henüz katılmamış olan İtalya ve Balkan ülkelerinin Müttefik Devletler

yanında savaşa girmelerini sağlamak;

6. Böylece , genel savaşın kısa süre içinde sonuçlanmasını kolaylaştırmak.

Türk Boğazları Churchill için adeta bir saplantıydı. 1897'de yayınlanan bir öyküsünde sanki Çanakkale Boğazını anlatıyordu:

"...Büyük zırhlılardan oluşan güçlü bir donanma, geniş bir kanalı zorlamaktadır. Amaç, burayı geçerek ... ayaklanma başlatmış olan, liberal bir lideri desteklemek ve başkenti ele geçirmektir... "

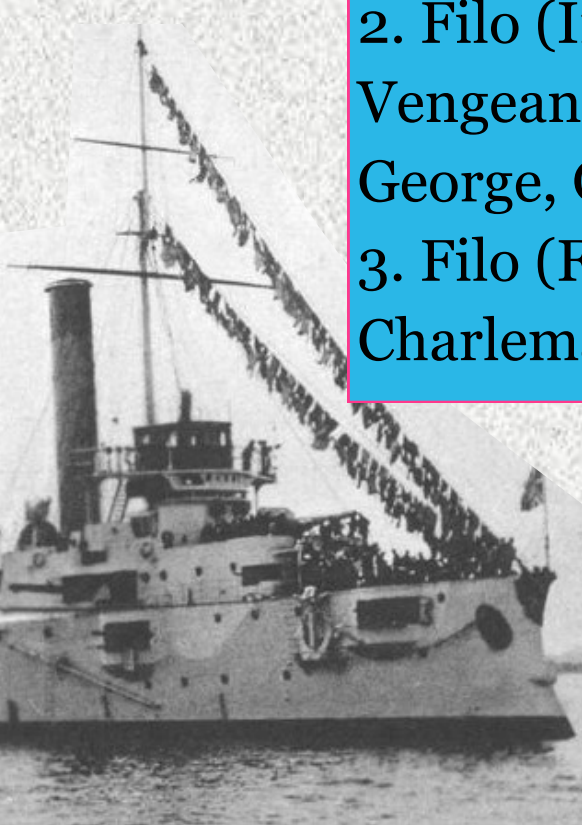

İlk Çanakkale saldırısı 19 Şubat günü, güçlü Fransız kuvvetleri ile İngiliz Queen Elizabeth savaş gemisinin Osmanlı sahil bataryalarını bombalamasıyla başladı. Bir sonraki saldırı ise İtilaf devletleri tarafından, kısa bir aranın ardından sonra 18 Mart'ta gerçekleştirildi. Hedef, Çanakkale Boğazı'nın sadece 1 mil genişliğindeki en dar noktasıdır. Amiral de Robeck komutasındaki en az 16 savaş gemilik dev donanma Çanakkale'yi geçmeye kalkmıştır. Ancak her gemi Nusret Mayın Gemisi adlı Osmanlı

mayın gemisinin boğazın Asya tarafına yerleştirdiği deniz mayınları tarafından hasar almıştır. Bazı balıkçılar, İngilizler tarafından mayın toplama işiyle görevlendirilmiş; ama Osmanlı ordusunun açtığı top atışlarıyla korkarak kaçmışlar, mayınlara dokunulmamıştır. Yerinde kalmış bu mayınlar İngiliz Ocean, Irresistible ve Fransız Bouvet adlı üç zırhlıyı batırmıştır. Ayrıca İngiliz Inflexible ve Fransız savaş gemileri Suffren ve Gaulois çok ağır bir şekilde hasar almıştır.

Birleşik Filo:

1. Filo (İngiliz): Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson, Inflexible, Triumph.
2. Filo (İngiliz): Albion, Irresistible, Vengeance, Swiftsure, Majestic, Prince George, Ocean, Cornwallis.
3. Filo (Fransız): Bouvet, Gaulois, Souffren, Charlemagne, Canopus.

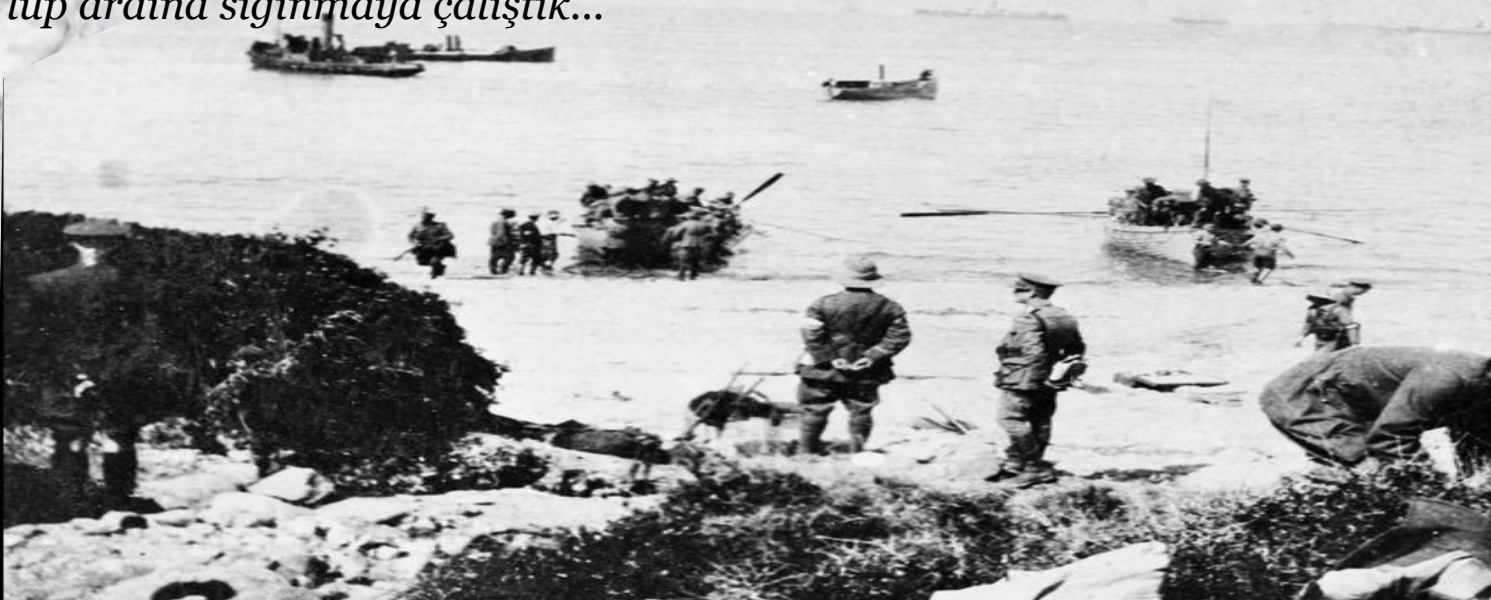
Türk Boğazları'na her hangi bir ülkenin egemen olmasını istemeyen Rusların Büyük Okyanus'tan Çanakkale'ye gönderdiği Askold kruzörü , Anzaklara eşlik etmiş-

"... Ay ufukta batıp kaybolmak üzereydi. Geriye bakınca, saldırımızı desteklemeyi amaçlayan savaş gemilerimizin, yavaş yavaş bizi izlediğini seçebiliyorduk. Başfilika, birden ileri atıldı ve hızla ilerlemeye başladık. Sol tarafımızda, 100 metre kadar ileride, seçebildiğimiz sahile doğru, çıkarma yapmak için hızla ilerliyorduk. Sonra, krak krak! Pin pin! zip zip!... Kıyı ve tepeleri dolduran siperlerden, dere ve çalı kümelelerinden makinalı tüfeklerden açılan ölüm ateşi başladı. Küreklerimiz kırılıp parçalandı. Kayıklarda delikler açıldı. Keskin bir feryat, alçak sesle bir hıçkırık ya da hırıltı, bizlere bir arkadaşımızın daha yaralandığını anlatıyordu. Kayıklar kıyıya iyice yaklaştığımız için ve taşıdıkları yükün ağırlığından dibe oturmuştu. Denize atlayıp sahile doğru ve adeta boğuşurcasına koştuk, bir kum tümseği bulup ardına sığınmaya çalıştık..."

KARA SAVAŞLARI

18 Mart 1915 Boğaz Savaşı'nda önemli kayıplar veren İtilâf devletleri, Boğaz'ın sadece denizden yapılacak bir saldırı ile geçilemeyeceğini anladılar. Bunun üzerine donanmanın desteği ile karaya asker çıkarılmasına karar verdiler. İtilâf devletlerinin kara kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadası'na çıkarma planını Akdeniz Kuvvetleri Başkomutanı General Ian Hamilton hazırladı. Hamilton, strateji olarak Osmanlı kuvvetlerinin asıl çıkarma yapılacak bölgeden uzakta tutulması için bazı bölgelere "gösteri çıkarmaları" yapmayı ve gösteri çıkarması ile Osmanlı kuvvetlerini oyalamayı amaçladı. Hamilton, ilk çıkarma yeri olarak Seddülbahir'i tercih etmişti. Seçkin bir birlik olan 29 ncu İngiliz Piyade Tümeni Seddülbahir'e çıkarma yapacak ve Alçıtepe ele geçirilecekti. Hamilton, ikinci çıkarma yeri olarak Kabatepe'nin kuzeyini seçti. Buraya iki tünden oluşan Anzak birlikleri çıkarma yapacaklar ve ilk hedefleri yarımada hakim olan Conkbayırı-Kocaçimentepe hattı olacaktı. Seçilen bu iki yer Hamilton'un yaptığı planın bel kemiğini oluşturuyordu. Her iki yer de stratejik öneme sahipti. Seddülbahir, Boğaz girişine hakimdi. Koca çimen tepe ise, yarımada'nın en hâkim noktasını oluşturuyordu.

Çanakkale Boğazı'nın İtilâf donanması tarafından zorlanması sırasında Çanakkale bölgesinde az sayıda Osmanlı kara kuvveti bulunuyordu. 18 Mart Boğaz Harekâtı'ndan sonra alınan istihbarat, İtilâf devletlerinin kara kuvvetleriyle Çanakkale'yi geçmeyi planladıkları yönündeydi. Bu çerçevede Osmanlı Başkomutan Vekili Enver Paşa, Çanakkale Boğazı'nı savunmak amacıyla kurulmuş olan 5 nci Ordu Komutanlığı'na 24 Mart 1915 tarihinde Mareşal Liman von Sanders'i atadı. Liman von Sanders atanmasının ertesi günü Gelibolu Yarımadası'na gelerek eski savunma sistemini bir tarafa bırakarak, kıyıların yeterli ölçüde gözetlenmesi için güvenlik karakolları kurulmasını ve tümenlerin büyük kısımlarının toplu bir şekilde İtilâf donanmasının topçu menziline dışarda tutulmasına yönelik bir savunma düzenine geçti.

5. Ordu Komutanı: Liman von Sanders Paşa

3 ncü Kolordu Komutanı: Esat (Bülkat) Paşa, Kurmay Başkanı Fahrettin (Altay) Bey,

9 ncu Tümen Komutanı: Albay Halil Sami Bey, Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi (Conk) Bey,

19 ncu Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey, Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı : Tuğgeneral Cevat (Çobanlı) Bey

Akdeniz Seferi Kuvvetler Başkomutanı Ian Hamilton, 25 Nisan 1915'te stratejik açıdan önemli bir yere sahip olan Alçıtepe'yi ele geçirmek için aslî çıkartma bölgesi olarak Seddülbahir'i seçti. Seddülbahir bölgesine ilk çıkarma yapacak olan 29 ncu İngiliz Tümeni beş ayrı noktada karaya çıkarma yapacaktı. Bu çıkarma yerleri harflerle belirlenmişti: S (eski Hisarlık), V (Ertuğrul Koyu),

W (Tekke Koyu), X (İkiz Koyu), Y (Zığındere Ağzı ve kuzeyindeki Sarıtepe). İngilizler planlarında ilk hedef olarak Alçıtepe'yi seçmelerine rağmen, beklemedikleri sert direnişle karşılaştılar. Üç günlük kıyı savaşlarında Osmanlı kuvvetlerinin başarılı savunmaları karşısında ne yapacaklarını şaşırarak İngiliz birlikleri, takviye olarak Fransız Tümeni'nin de gelmesi ile rahat nefes alabildiler. 25 Nisan'da başlayan ve

28 Nisan'a kadar geçen üç günlük süre içerisinde Seddülbahir bölgesine çıkan İngiliz birliklerinde üç tugay komutanı, dokuz tabur komutanı yaralandı. 29 ncu İngiliz Tümeni'nin üç tugay komutanı yerlerine geçen iki albay ve tugayların kurmay subayları da vuruldukları için İngiliz birliklerinin sevk ve idareleri aksadı. İngiliz taburları yarı mevcutlarını da kaybettiler. Seddülbahir bölgesinde Ağustos ayına kadar devam eden muharebelerde (Birinci Kirte, İkinci Kirte, Birinci Kerevizdere, Zığındere ve ikinci Kerevizdere) İtilâf devletleri planladıkları hedefe ulaşamadılar ve pek çok kayıp verdiler.

25 Nisan'da eş zamanlı olarak Arıburnu bölgesine de çıkarma yapan İtilâf devletleri burada Mustafa Kemal idaresinde 19 ncu Tümen birlikleriyle (27 nci Alay, 57 nci Alay, 77 nci Alay ve 72 nci Alay) karşılaşmışlardı. 261 rakımlı tepede Mustafa Kemal, düşman önünden kaçan askerlere "süngü tak yere yat" emrini vermiş, **"BEN SİZE TAARUZU DEĞİL ÖLMİYİ EMREDİYORUM BİZ ÖLÜNCEYE KADAR GEÇEN ZAMANDA YERİMİZİ BAŞKA ASKERLER VE KOMUTANLAR ALACAKTIR"**. Ne yapacağını şaşırان düşman askerleri de yere yatınca Mustafa Kemal "KAZANDIĞIMIZ AN O ANDIR" diyerek

savaşın kaderinin daha başta değiştiğini belirtmişti. Bundan sonra bu bölgede de taarruzlar birbirini izlemiş ancak İtilâf devletleri burada da başarılı olamamıştı. İtilâf devletleri Beşige ve Saros Körfezi'ne şaşırtma çıkarmaları yapmışlar, Fransızlar da Kumkale'ye çıkarma yaparak iki gün (25 Nisan) oradaki Osmanlı kuvvetlerini oyaladılar.

Akdeniz Seferi Kuvvetler Başkomutanı Ian Hamilton, Seddülbahir bölgesinde kesin bir sonucun alınmasının mümkün olmadığına kanaat getirdi ve

yeni çıkarma bölgesinin Suvla Limanı çevresi olması ve Anafartalar istikametinde de taarruz yapılmasını planladı. Bu taarruza paralel olarak Arıburnu bölgesinde Conkbayırı'na da saldırılması kararlaştırıldı. 6 Ağustos'ta güneyden Seddülbahir'de, orta bölgede Kanlısirt ve Conkbayırında, kuzeyde ise Suvla ve Anafartalar bölgesinde başlayan İtilâf Devletleri'nin saldırıları karşısında Mehmetçik büyük bir direniş gösterdi. Mustafa Kemal, 8-9 Ağustos'ta Anafartalar Grup Komutanlığı'na atandı ve emrine verilen yak-

laşık kırkbeşbin kişilik kuvvetle İtilâf devletlerinin bu şiddetli saldırılarını durdurdu ve tarihe "Anafartalar Kahramanı" olarak ismini yazdırdı. Ağustos ayı boyunca devam eden muharebelerde İtilâf Devletleri başarılı olamayacaklarına artık kesin kanaat getirdiler. Akdeniz Seferi Kuvvetleri Başkomutanı Ian Hamilton bu yenilgide suçun % 50'sinin kendisinde olduğunu söyledi.

Çanakkale Cephesi'nde başarı elde etmenin mümkün olmadığını sadece komutanlar değil, İtilâf devletlerinin siyasetçileri de kabul ettiler ve Eylül 1915'te Gelibolu Yarımadasının boşaltılıp boşaltılmamasını tartışmaya başladılar. Yaklaşık bir buçuk ay süren tartışma süreci sonunda Gelibolu'nun boşaltılmasına karar verdiler. Ekim ayı başında Akdeniz Seferi Kuvvetleri Başkomutanı General Ian Hamilton görevinden uzaklaştırıldı ve yerine 15 Ekim 1915'te General Monro atandı. General Monro, kısa süre içerisinde Gelibolu Yarımadası'na gelerek 30 Ekim 1915'te cepheyi dolaştı ve muhtemel bir boşaltmanın hesaplarını yapmaya başladı. 7 Aralık 1915'te İngiltere Hükümeti Gelibolu Yarımadasının bir kısmının boşaltılması konusunda kesin karara vardı. 9 Aralık'tan itibaren Gelibolu Yarımadasının kuzey bölgesinden gizlice çe-

kilme hazırlıklarına başlandı. 19/20 Aralık gecesinde İtilâf devletlerinin askerleri Gelibolu Yarımadası'nın kuzey bölgesini tahliye etmişlerdi. 27 Aralık'ta İngiltere Hükümeti Seddülbahir Cephesi'nden de çekilme kararını onayladı ve İtilâf devletleri 9 Ocak 1916 tarihinde buradan da çekilerek Gelibolu Yarımadasını tamamen boşalttılar.

Çanakkale Cephesi'nde İngilizler 410.000, Fransızlar 79.000 olmak üzere toplam 489.000 askeri savaş alanına sürdüler. Bu askerlerden İngilizler 205.000, Fransızlar 47.000 zayıat vermişlerdi. İngilizlerin zayıat oranı % 50, Fransızların ise % 59,9'du.

Çanakkale Savaşları'nda Avustralya askerlerinden 7.594'ü hayatını kaybetti. 20.000'i ise yaralandı. Türkiye'de "ANZAK" olarak ifade edilen Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerden hayatını kaybedenlerin toplamı 10.295, yaralananları toplamı ise 24.546'dır.

Çanakkale Zaferi, Mehmetçik'in direnme gücünün, fedakârlık ruhunun, vatan ve millet sevgisinin abideleşen bir simgesi oldu ve ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olacak olan büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün de bütün dünya tarafından ilk kez tanınmasını sağladı. Çanakkale Savaşları'nda 3 ncü Kolordu Komutanı olan Esat Paşa (Korgeneral Bülkat), hatıralarında **"Düşman donanmasına Çanakkale Boğazı'na yaklaşmak ve Boğaz'ı zorlayıp İstanbul'a gelmek fırsatını vermeyenlerin birincisi Cevat Paşa ikincisi ben, kesin sonucu sağlayan da Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal Paşa'dır"** değerlendirmesinde bulunuyordu. Arıburnu ve Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Atatürk 1934 yılında Çanakkale Cephesi'nde hayatını kaybeden yabancı askerler için şu sözlerle bir kez daha tarihe geçti.

"Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar!

Burada bir dost vatanın toprağında-sınız, huzur ve sükûn içinde uyuyunuz.

Sizler Mehmetçiklerle yan yana,

koyun koyunasınız.

Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz, evlatlarınız bizim bağrımızdadır, huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır."

Osmanlı Devleti Çanakkale Cephesi'ne yaklaşık 500.000 asker gönderdi. Bu askerlerden 57.084'ü savaş meydanında şehit düştü. 20.297'si ise hastanede hayatını kaybetti. Hayatını kaybedenlerin toplam sayısı 77.381'dir. yaralanan askerlerin sayısı 97.864, hava değişimi verilenlerin sayısı 7.084 ve hastaneye sevk edilenlerin sayısı 14.000'di. Yaralanan, hava değişimi verilen ve hastaneye sevk edilen askerlerin toplamı 118.948 kişiydi. Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı Ordusunun zayıf oranı, % 41.63'dü. Şehit olanların (hastanede hayatını kaybedenler dahil) oranı % 15.47, yaralananların (hastaneye sevk edilen ve hava değişimi alanlar dahil) oranı % 23.78, esir düşenlerin oranı ise % 2.38'di.

BUZDAĞININ ALTI:

Denizaltı Savaşları

İstanbul ve diğer limanlardan cepheye yapılan nakliyatı engellemeyi, rastladıkları Osmanlı savaş gemilerini tahrip etmeyi, hatta İstanbul dahil olmak üzere uygun gördükleri yerlerdeki fabrika, tren istasyonu ve karadan sevk edilen askeri kıtalar gibi kıyı hedeflerini vurmaya amaçladı.

Bu amaçla başlayan itilaf kuvvetleri denizaltılarının Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'ndeki hareketi, 13 Aralık 1914 ile 2 Ocak 1916 tarihleri arasında devam edip, bu süre zarfında faaliyet gösteren 15 denizaltıdan 9'u Marmara Denizi'ne girdi, Osmanlı savaş gemilerine saldırıp, nakliyatı engellemeye çalıştı. Bunun üzerine, denizaltılara karşı bir takım tedbirler alınmasının ardından gerek deniz yoluyla gerekse kara yoluyla Çanakkale'ye yapılması gereken nakliyat sürdürüldü.

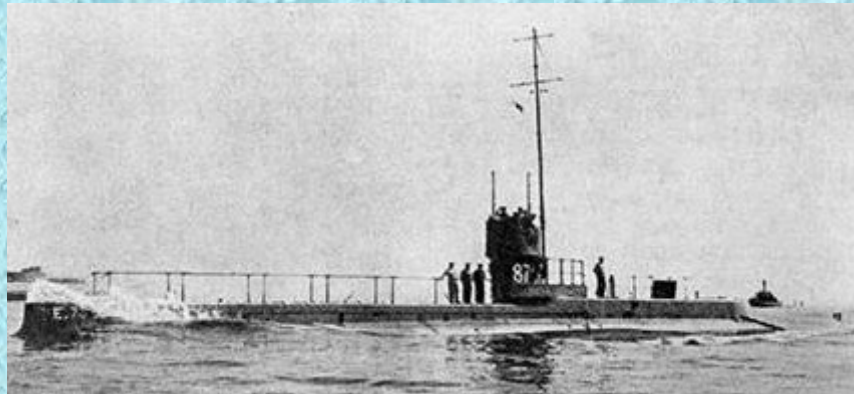
17 Nisan 1915'te İngilizlerin E-15 denizaltısı Kepez Feneri önünde Osmanlı askerleri tarafından tespit edilmiş ve Dardanos Bataryası'ndan atılan mermilerle yara almıştır. Bu tespit, denizaltılara karşı Boğazların savunmasında ağ manialarını zorunlu hale getirmiştir. Şubat 1915'te çelik teller vasıtasıyla döşenen manialar Haziran 1915'te tamamlandı.

Genellikle çelik tellerden oluşturulan bu manialar, öncelikli olarak denizaltıları yakalamak amacıyla dökülmüştür. Ancak bu manialar denizaltının geldiğini haber vermesi açısından da önem arz etmekteydi. Temmuz ayı ortalarında Çanakkale Boğazı'nın geçişinin kapatılması için Nara Burnu bölgesine 68 metre derinliğe kadar inen bir mania ağı yerleştirildiğinde, denizaltılar için ağa karşı tam bir makine gücüyle çarpmak, onu delmekten başka bir çare kalmamıştı. Nitekim bazı denizaltılar ağa yakalanırken, büyük bir kısmı bu maniayı geçmeyi başarmıştır.

1 Mayıs 1915'te Fransızların Joule isimli denizaltısı Kepez-Havuzlar mevkiinde mayına çarparak batmıştır. 26 Temmuz 1915'te Fransızların Mariotte isimli denizaltısı Boğazı geçme teşebbüsünde bulunurken Çimenlik Tabyası tarafından batırılmıştır. Fransız denizaltılarının başarısızlıkları yanında İngiliz denizaltıları bazı başarılı sonuçlar almıştır. 19 Mayıs 1915'te İngilizlerin E-11 isimli denizaltısı Boğazları geçip İstanbul kıyıları da dahil olmak üzere Marmara kıyılarında saldırı faaliyetleri yapmıştır. 8 Ağustos 1915'te Barbaros Hayreddin Zırhlısını torpillemiş ve 6 Kasım 1915'te de Yalova-Tuzla arasında Yarhisar muhribini batırmıştır.

Denizaltılara taarruz amacıyla kullanılan bir diğer vasıta da deniz uçakları olmuştur. Uçaklar tarafından taarruz silahı olarak makineli tüfek ve küçük bombalar kullanılmıştır. Bu uçaklar, 1915 yılı Ağustos-Aralık ayları arasında, Marmara'nın çeşitli yerlerinde denizaltılara taarruz etmişler, herhangi bir denizaltı batıramamışlarsa da onları dalmaya

Osmanlı donanmasının kayıplarına karşılık, Denizaltı Savunma Harbi kapsamında 4 İngiliz (1 tanesi Avustralya'ya ait) 3 Fransız toplam 7 itilaf kuvvetlerine ait denizaltı batırılmış 1 Fransız denizaltısı da ele geçirilmiştir.

zorlamış ve baskı altında tutmuşlardır. Savaş boyunca Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nde İtilaf kuvvetlerine ait 22 denizaltı görev aldı. Osmanlı Devleti mevcut imkan ve kabiliyeti çerçevesinde aldığı çeşitli önlemlere rağmen, ilk etapta iki düşman denizaltısı Çanakkale Boğazı'nı geçti. 25 Nisan 1915'te Avustralya'nın AE-2, 27 Nisan'da ise İngilizlerin E-14 denizaltıları Çanakkale Boğazı'nı geçmeye muvaffak oldu.

İtilaf kuvvetlerine ait denizaltıların faaliyetleri sırasında, Osmanlı donanmasına ait 7 savaş gemisi, nakliyatta kullanılan 20 vapur, 2 römorkör ve 1 uskunanın (iki direkli yelkenli tekne), bunların dışında, yaklaşık 135 parça nakliyede kullanılan küçük deniz vasıtalarını batırdı. Nakliye ve savaş gemilerine yapılan saldırılar sonucunda 15 vapurla birlikte Peyk-i Şevket torpidobotu da yara almıştır. İtilaf denizaltıları, batırılan ve hasara uğratılan gemilerin yanında Marmara kıyılarındaki gümrük binalarını, askeri fabrikaları, tren yollarını, istasyonlarını ve en önemlisi cepheye asker sevkiyatında kullanılan kara yollarını top ateşine tutmuştur.

Batırılan veya Osmanlı kuvvetlerinin faaliyetleri karşısında personeli tarafından batırılmaya mecbur bırakılan Fransız denizaltıları; Saphirre, Joule, Mariotte. İngiliz denizaltıları; E-15, E-7, E-20. Avustralya denizaltısı AE-2'dir. Boğazı geçmeyi başaran tek Fransız denizaltısı Turquoise ise ele geçirilmiştir.

Çanakkale Boğazı'nı geçmekte ısrarlı olan Fransızların Saphire isimli denizaltısı, 15 Ocak 1915 tarihinde Köseburnu açıklarında Nusret, İsa Reis ve Ferman isimli Osmanlı gemilerinden açılan ateşler sonucu denizin derinliklerine indirildi. Çanakkale Boğazını geçen denizaltılardan biri olan Avustralya'ya ait AE-2 ise Yüzbaşı Ali Rıza Bey komutasındaki Sultanhisar torpidobotu tarafından 30 Nisan 1915 tarihinde batırılmıştır. Mürettebat ise Çanakkale Savaşı'ndaki çok sayıdaki insani davranış örneklerinden biri olarak kurtarılıp esir alınmıştır.

Otto Hersing'in günlüğünden Triumph'un batırılışı:

"25 Mayıs 1915 öğlen 12'ye doğru kıyıya yakın bir düşman savaş gemisinin farkına vardım. Bu İngiliz zırhlısı Triumph idi. Kıyıdaki düşman gözetlemesinin oldukça zayıf olduğunu belirledikten sonra periskopumu ivedilikle içeri çekerek gemiye doğru yöneldim. Yaklaşık 45 dakika sonra saldırıya geçmek için 10 metre derinliğe çıktım. İngiliz zırhlısı sabah Türk siperlerini yandan

atışa almış, şu anda öğle molası vermişti. Gemi, torpido koruma ağları ile gerilmiş olarak yaklaşık 5-6 deniz mili bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Tüm gemi ekibi üst güvertede güneşleniyordu. Yalnızca gözetleme postaları çifte dürbünlerle etraftaki denizaltıyı arıyorlardı. 1000-1200 metre açığında dolaşan destroyer güvenlik önlemi almıştı. Destroyer bir ara üzerime doğru gelmekteydi. Üzerimde pervaneleri dönüyordu fakat farkımıza varmadı.

...Periskoptan baktığımda zırhlı 400 metre ilerideydi, hedefimden sapmıştım. Oldukça keskin bir dönüş yapmam gerekiyordu. Hızla ileri 300 metre... 200 metre Ve torpidoyu fırlattım! Torpido ağından içeri! Korkunç bir sarsıntı izliyor bunu... Denizaltı top gibi fırlatılıyor. Duvarlara savruluyoruz. Neyse ki kendimize geldiğimizde denizaltımızda her şey yerinde... Akü sağlam.

... Zırhlı yan yatarak, dokuz dakika içinde mavi sulara gömüldü!

...O öğleden sonra İngiliz zırhlısını torpilleyip batırdığımda, yüksek kıyının üzerindeki herkes; Türkler, İngilizler, Avusturalyalılar siper savaşını bırakmış, siperlerinden çıkarak, ayakları dibinde batmakta olan zırhlıyı seyretmeye koyulmuşlardı."

HAVA DAKİ MÜCADELE

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın direktifiyle, 1911 yılında, Genelkurmay başkanlığı bünyesinde askeri havacılıkla ilgili bir şube oluşturulmuş ve Türk Askeri havacılığı'nın temeli olan teşkilat kurulmuştur. Bu yeni silahın edinilmesine büyük önem veren Mahmut Şevket Paşa maaşının bir kısmını bağışlayarak uçak alımı için kampanya başlatmış ve bu kampanyaya başta padişah Sultan Reşat olmak üzere Donanma Cemiyeti, subaylar ve bazı zenginler iştirak etmiştir. İki uçaklık para, kısa zamanda toplanmış ve Fransa'dan biri 25 Beygirlik, biri de 50 Beygirlik iki uçak satın almıştır.

Müteakiben, Yeşilköy Safra düzlüğünde Kara Tayyare Mektebi, Yeşilköy Feneri yakınlarında da Deniz Tayyare Mektebi kurulmuş ve havacı personel yetiştirilmek üzere ordu ve donanmadan istekli subaylar seçilmiştir.

Çanakkale Muharebeleri havacılık yönünden, yeni silahın gerçek değerinin anlaşıldığı ve bugünkü modern hava kuvvetlerinin temelini atan kahramanları kavramaya çalışırken, icra edilen hava hareketinin sadece o günkü müşterek harekate katkısı değil aynı zamanda bugünkü havacılığımıza olan katkısı da düşünülmekte ve hava kuvvetlerinin temelini atılarak, hava stratejisi ve taktiklerinin oluşturulma-

25 Ağustos 1914 tarihinde Çanakkale Nara Meydanı'na konuşlandırılan Nieuport tipi deniz uçağı ile, Deniz Yzb. Savmi, Ütğm. Fazıl ve Ütğm. Cemal'in yaptığı keşif uçuşları sayesinde, bölgedeki İngiliz ve Fransız gemilerinin faaliyetleri izlenmeye başlamıştır.

18 Mart 1915 tarihine kadar olan dönemde yapılan başarılı hava keşif görevleri hem düşmanın elindeki gemi tip ve miktarını tespit, hem de taarruz hazırlıklarını devamlı takip imkanı sağlamıştır.

18 Mart 1915 günü, havacılarımız erken saatlerde yaptıkları keşif raporunu vermişlerdir.

“Bozcaada önünde, 40 düşman gemisi sayıldı. Bunlardan; 19'u ağır, 3'ü hafif olmak üzere 22'si kruvazör, diğerleri; şilep, destek gemisi ve uçak gemisidir. Sayıları tam olarak saptanamayan denizaltılar görülmüştür. 6 adet zırhlı İngiliz gemisi, muharebe düzeninde boğaza doğru ilerlemekte ve Fransız gemileri de demir almaktadır.”

Bir süre sonra, boğaza giren ve kıyı bataryalarını şiddetle bombardıman eden düşman donanma topçusuna, Ark Royal uçak gemisinden havalanan İngiliz uçakları da ateş tanziminde geniş çapta yardım etmiştir.

18 Mart günü öğleden sonra, havacılarımıza; Limni Adası civarındaki düşman kuvvetlerinin duru-

ya başladığı bir hareket noktası olarak değerlendirilmektedir.

Havacılık açısından işte böyle bir ortam içinde, 2 Ağustos 1914 günü seferberlik ilan edilmiş ve buna paralel olarak Yeşilköy'de bulunan deniz uçaklarından 2'si İzmir, birisi de Çanakkale Müstahkem Mevzi Komutanlığı emrine verilmiştir.

munu keşfetmeleri emredilmiştir.

Bir saat içinde görev bölgesine ulaşan pilotlar Mondros Koyu'nda 13 harp, 4 nakliye, 29 kömür gemisi olmak üzere toplam 46 geminin bulunduğu, ayrıca Fransızların Gaulois gemisinin sahil topçumuzun ateşi ile Çanakkale ağzında yara aldığını rapor etmiştir.

Çanakkale Muharebeleri süresince, karşılıklı keşif hareketi devam ederken; Türk havacıları, o tarihler için başarılı sayılabilecek diğer hava görevlerini de icra etmişlerdir. Bu görevlerden biri 18 Nisan 1915’de yapılmıştır.

O gün Çanakkale Boğazı bölgesinde gittikçe kuvvetlenen ve hava üstünlüğü kurmasından endişe edilen düşman hava gücünü tesirsiz hale getirmek amacıyla, Bozcaada’da 18 düşman uçağının konuşlandığı meydana hava taarruzu planlamıştır. Ancak bu mey-

dandaki uçaklar, keşif görevi için daha önceden kalktığından, havada karşılaşılmış, kısa bir hava muharebesinden sonra zayıfsız olarak meydana dönmüştür. Bu görev amacına ulaşmadıysa da, asli taktik hava görevlerinden olan “mukabil hava hareketi” nin ilk ve tipik bir uygulaması olması açısından önem taşımaktadır.

Türk uçaklarının meydan taarruzu planlamasından esinlenen İngilizler aynı gün üçer uçaklık iki kol ile meydanımıza taarruz etmişler, ancak uçaklarımız daha önceden meydan içinde dağıtılarak gizlenmiş olduğundan, atılan bombalar hasar meydana getirememiştir. Bu da, ufki dağılma ve gizleme yapılarak, beka

Türk uçaklarının meydan taarruzu planlamasından esinlenen İngilizler aynı gün üçer uçaklık iki kol ile meydanımıza taarruz etmişler, ancak uçaklarımız daha önceden meydan içinde dağıtılarak gizlenmiş olduğundan, atılan bombalar hasar meydana getirememiştir. Bu da, ufki dağılma ve gizleme yapılarak, beka tedbirlerinin alınışına güzel bir örnek teşkil etmiştir. 14-19 Mayıs 1915 günleri, güney cephemizdeki karşı taarruzumuzu desteklemek amacıyla; düşman çıkarma gemileri ve ordugahı bombalanmış Mayıs ayı başından itibaren sabit balon ile boğaz gözetlemesi ve topçu atış tanzimi ve birliklerimizi taciz eden manika balon gemisine taarruzlar yapılmış, her hava hücumunda gemi, balonunu toplayıp yer değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Böylece bugün “yakın hava desteği” olarak bilinen görev tipinin basit bir uygulaması yapılmıştır.

25 Haziran’da; Arıburnu bölgesindeki düşman karargahı üzerine propaganda amacıyla 300 adet İngilizce yazılı bildiri atılmıştır. Bu görev, hava gücünün psikolojik harpte kullanılmasına ilişkin güzel bir örnektir.

30 Kasım 1915’te ise, Üsteğmen Ali Rıza, Teğmen Orhan’la beraber, Çanakkale girişinde karaya oturmuş bulunan bir düşman kruvazörüne taarruz etmek için görevlendirilmiştir. Tam bu esnada bir düşman uçağının yaklaştığı görülmüş ve yapılan hava muharebesinde Üsteğmen Ali Rıza Fransız uçağını makinalı tüfek ateşiyle düşürmeyi başararak Türk havacılık tarihine ilk düşman uçağını düşüren pilot olarak geçmiştir.

Sonuç olarak;

Çanakkale Muharebeleri’nde, kahraman kara ve deniz kuvvetlerimiz gibi havacılarımız da, üstün silah ve teknik olanaklara sahip düşmanları karşısında, kendilerine düşen görevleri cesaret ve üstün görev bilinci içinde başarıyla icra etmişler ve resmi İngiliz harp tarihi kitaplarında:

“Harikulade müdafasında yılmadan mücadele eden ve sonunda başaran düşmanımıza hayran kaldık” dedirtmişlerdir.

Serno anılarında bu keşfi şöyle anlatmaktadır:

“1600 metreden uçuyorduk, Bozcaada önünde 40 kadar savaş gemisi saydık, 15’i İngiliz ve 4’ü Fransız olmak üzere 19 ağır zırhlı ve kruvazör, 3 hafif kruvazör, çok sayıda nakliye gemisi, şilep ve uçak ana gemileri gördük; denizaltılar ise ancak seçilebilmekteydi. Savaş düzeninde 6 zırhlı, Boğaz’a doğru yol alıyordu. Amiral forsu Inflexible adlı İngiliz kruvazörüne tokça edilmişti. Arkasında Queen Elizabeth, Lord Nelson, Agamemnon ve Majestic zırhlıları onu takip ediyordu. Harp flandraları ve işaret flamaları ile süslü Fransız gemileri de yavaş yavaş demir almaktaydı. Fransız zırhlısı Bouvet uçağımıza ateş açtı. Zaten kaybedecek zamanımız yoktu, rapor vermek üzere geri döndük.”

BEDELİ ÇANAKKALE'DE...

Askerlik vazifesi yaparken vatan uğrunda şehadet mertebesine ermek veya gazi olmak her Türk için tabii bir şeydir. Ancak bu 45 şehit ve 150 gazinin durumu başkadır. Zira bunların istisnasız hepsi(1909 ve 1914 Askeri Mükellefiyet Kanunu gereğince) askerlik vazifesinden ya muaf ya da maksureli(tecilli) tutulmuş gençlerdir. Bu iki kanun, sultani mektepleri talebe ve mezunları askerlik vazifesinden " maksureli" ettiği gibi , Balkan Harbi sırasında mer'i olan 1909 kanunu da üstelik bütün İstanbul halkını askerlik vazifesinden azade kılmaktadır. Bu şehit ve gazilerin hepsi 17-22 yaşındayken ve bir kısmı henüz mektebin lise ve orta kısmında, bir kısmıysa mezun ve İstanbul Darülfünunu veya Avrupa üniversitelerinde tahsildeyken, birbirleriyle yarış edercesine askerlik şubelerine koşmuşlar ve gönüllü olarak askere yazılmışlardı. Hatta içlerinden Irak Cephesi'nde şehit düşen 646 Celal İbrahim seferberliğin ilanıyla beraber geceden gidip askerlik şubesinin kapısında sabahlamış ve " 1 Numaralı Gönüllü" yazılmak şerefini elde etmiştir.

Galatasaraylıların bu şüheda menkıbeleri arasında dünyada eşi bulunamayan bir tanesini (Mehmet Muzaffer'in Destanını) Gazeteci Ziyad Ebuzziya şöyle dile getiriyor:

Üç aylık bir talimden sonra Mehmet Muzaffer "zabit namzedi" olarak Çanakkale'de idi. (Mart 1916) müttefik İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Çanakkale' de uğradıkları mağlubiyetlerden ve verdikleri yüzellibin zayıttan sonra Boğaz' 1 aşamayacaklarını anlamışlar , 1915'in son haftasıyla 1916'nın ilk haftasında bütün hatları tahliye edip çıkıp gitmişlerdi.

Galatasaray Lisesi öğrencisi iken gönüllü Çanakkale cephesine giden zabit (subay) adayı Mehmet Muzaffer Bey'in alayının otomobillerine lastik satın almak için bir gecede (1916 yılı baharı) yaptığı sahte 100 liranın ön yüzü. Paranın altında "bedeli Çanakkale'de altın olarak ödenecektir" yazılıdır.

Muzaffer Çanakkale'ye vardığında harp durmuştu. Zaman zaman İmroz ve Bozcaada'da üslenmiş düşman gemileri ve uçakları bombardımanda bulunuyorlarsa da 1915 Nisan 'ın da Aralık sonuna kadar sekiz ay süren kanlı boğuşmalarla kıyasla bu bombardımanlar " hiç mesabesindeydi." Çanakkale'deki birliklerin büyük bir kısmı Kafkas, Irak, ve Filistin cephelerine sevk edeceklerdi. Hazırlanma ve noksanlarına ikmal emri aldılar. Muzaffer birliğinin alay karargahında görevliydi. Alay 'ın kamyon ve otomobil lastiği ile diğer bir takım malzemeye ihtiyacı vardı. Bunlar ise ancak İstanbul'dan sağlanabilirdi. O devirlerde bu gibi basit mübayalar için arttırma yapmak ilanlarda bulunmak ne adetti, ne de bunlarla kaybedilecek vakit vardı. Her şey "itimat" ile yürürdü. Muzaffer açıkgozlu ve becerikli İstanbul çocuğu olduğundan Karargah, gerekli malzemenin temin ve mübayaasına onu memur etti. İcabeden paranın kendisine itası için de Erkan-1 Harbiye Riyaseti'ne hitaben yazılı bir tezkereyi eline verdiler.

O yıllarda İstanbul'da otomobil ve kamyon nadir rastlanan vasitalardı. Bunların lastikleri de yok denecek kadar azdı

ve karaborsaydı. Muzaffer aradı,uğraştı,nihayet Karaköy' de bir Yahudi de istediklerini buldu. Fiyatlar pek fahişti , ama yapacak başka bir şey yoktu. Anlaşmaya vardı. Lazım gelen parayı almak üzere Erkan-ı Harbiye'ye gitti. Elindeki tezkereyi tediye merciine havale ettiler. Muzaffer az sonra yaşlı bir kaymakam Yarbay 'ın huzurundadır. Kaymakam uzatılan tezkereyi okudu. Karşısında hazırol da duran ihtiyat zabıtine baktı. İsteyeceği paranın miktarını sormadan ,”Ne alınacak” dedi. ” Oto kamyon lastiği” cevabını verilince bir an durdu. Sonra Muzaffer'e dik dik baktı :

“Bana bak oğlum! Ben askerin ayağına postal sırtına kaput alacak parayı bulamıyorum. Sen otomobil lastiğinden bahsediyorsun. Haydi yürü git ,insanı günaha sokma para mara yok!...”

Muzaffer selamı çaktı dışarı çıktı. Harbiye Nezareti'nin (bugünkü hukuk fakültesi binası) bahçesinden dışarıya ağır ağır yürürken ne yapacağını düşünüyordu. Malzemelere Alay 'ın ihtiyacı vardı. Elindeki(Almanların verdiği) iki Mercedes-Benz kamyon ve iki binek arabası lastiksizdi. Diğer malzemeler de mutlaka lazımdı. Kendisi bulur alır diye görevlendirilmişti. Malzemeyi bulmuştu fakat para yoktu. Eli boş dönemezdi ,bir çaresini bulmak lazımdı...

Muzaffer bunları düşünce düşünce Beyazıt Meydanı'na vardı birden durdu. Kendi kendine gülmüştü aradığı çareyi bulmuştu.

Genç yaşında cepheden cepheye koşan ve başarılarıyla Yüzbaşı rütbesine ulaşan Mehmet Muzaffer, iki yıl sonra Irak Cephesinde Kıt'ül Ammare savaşında İngilizlere karşı savaşır. Savaş sırasında boğazından vurulan Yüzbaşı Mehmet Muzaffer, boğazından akan kanla zarfa kanıyla 'Kıble ne tarafta?', 'Bölük intikamımı alsın' ve 'Kelime-i Şehadet' yazdıktan sonra 9 Nisan 1916 da şehitlik mertebesine erişir. Yüzbaşı Mehmet'in kanıyla yazdığı zarfı cephede alan 6. Ordu Komutanı Halil Paşa,

sonra da gemi Çanakkale yolunu tutmuştu.

Üç gün sonra Yahudi elindeki yüzlük kaimeyi bozdurmak üzere Osmanlı Bankası'na gitti. Bozmadılar zira elindeki para sahte idi.

Muzaffer, evrak-ı nakdiyelerin basımında kullanılan kağıtın aynısını Karaköy kırtasiyecilerinden tedarik etmiş, bütün gece oturmuş çini mürekkebi ve boya ile gerçeğinden bir bakışta ayırt edilemeyecek nefasette taklit bir para yapmıştı. Tüccara verdiği para buydu. O devrin hakiki paralarının üzerindeki yazılar arsında bir de şu ibare bulunuyordu: ” Bedeli Dersaadet'te altın olarak tesviye olunacaktır.” Muzaffer yaptığı taklit paradaki bu ibareyi değiştirerek şöyle yazmıştı:

” Bedeli Çanakkale 'de altın olarak tesviye olunacaktır.”

Onun burada altın dediği Çanakkale'de Mehmetçiğin akıttığı, altından daha kıymetli kanı idi.

Sahte paraya gelince...

Yahudi tüccar bunu mesele yapmadı. Yapmak mı istemedi, yapmaktan mı çekindi bilinemez. Ancak olay bütün İstanbul'da yayıldı. Dünyada emsali olmayan ve olmayacak olan bu hadise Şehzade Halim Efendi' nin kulağına kadar gitti. Şehzade hemen lalası göndererek Yahudi tüccarı buldurdu. Yüzlük taklit evrak-ı nakdiyeyi bedelini altın olarak ödeyip aldı. Çok zarif sedef kakmalı, içi kadifeli bir mücevher çekmecesine yerleştirip, İstanbul polis okulundaki emniyet müzesine hediye etti. Bu emsalsiz parça müzede şeref mevkiinde muhafaza olundu.

Doğru tüccar Yahudi' nin yanına gitti:

“Paranın tediye muamelesi akşamüstü bitecek, ezandan sonra gelip malları alamam . gece kaldıracak yerim yok. Yarın öğleden evvel vapur Çanakkale'ye kalkıyor, yetiştirmem lazım. Onun için sabah ezanında geleceğim malları mutlaka hazır edin...”

Tüccar “peki” dedi. Muzaffer tam ayrılırken ilave etti.

“Altın para vermiyorlar kağıt para verecekler”

Yahudi yine “peki” dedi. Ertesi sabah Muzaffer Merkez Kumandanlığı'ndan sağladığı araba ve neferlerle ezan vakti Yahudi'nin kapısında. Ortalık henüz ışığıyordu. Tüccar malları hazırlamıştı. Hava gazı fenerinin yarım yamalık aydınlattığı loşlukta mallar arabaya yüklendi. Muzaffer bir yüzlük kaime (yüz liralık kağıt para) verdi. Araba dörtlül Sirkeci 'ye yollandı. Malzeme şat'a oradan dubada bağlı gemiye aktarıldı. Az

Keskin Nişancı

Türk Kadın Savaşçıları

Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında işgalci güçlere karşı yürütülen yerel direniş hareketlerinde, zaman zaman başı çekip kahramanlıklar yaratan kadın savaşçılarımız çoktur. Erzurum'un Nene Hatun'u, İnebolu'nun Satı Kadın'ı, Hatça Ana, ya da Onbaşı Halide Edip bunlardan ilk akla gelen sadece birkaçıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca cephelerinden olan Çanakkale Kara Muharebeleri, 1915 yılı boyunca, sekiz aydan fazla devam etmiştir. Bilindiği gibi bu çarpışmalarda, iki yüz binden fazlası Türk olmak üzere toplam beş yüz bine yakın insan, göğüs göğüse ve mertçe çarpışarak, inandıkları ilkelere uğruna kanını, canını vermiştir. Gerek savaş içi diplomatik gelişmeleri ve gerekse günümüze kadar ulaşan sosyo-politik etkileri ile araştırmacılar için bugün de ilginç ve zengin bir konu olmayı sürdüren Çanakkale Muharebeleri'nin, bizde belki de hiç bilinmeyen bir yönü, bu savaşlarda bazı kadın Türk savaşçıların da, Mehmetçik yanında çarpışmış olduğudur.

Örneğin Avustralyalı piyade er J.C. Davies, annesine yazdığı mektupta, kendilerine karşı çarpışan bir Türk kadın savaşçısıyla ilgili olarak şunları anlatıyor:

"... Benim de vurulduğum 18 Mayıs 1915 günü, keskin nişancı bir Türk kıza pusuda çarpışıyordu. Gizlendiği yerden gün boyunca ateş etti ve çok sayıda adamımızı vurdu. Ancak, gün batmadan, bir Avustralyalı tarafından vurulmasına gene de üzüldüm. Güzel,

yapılı ve tahminen 19-21 yaşlarında genç bir kızdı. Ölü olarak ele geçirdiğimizde, yanında başka bir Türk'ün ölüsünü de bulduk. Genç kızın bedeninde tam 52 kurşun yarası vardı... Bu savaş korkutucu."

Kimi cephede göğüs göğüse savaştı, kimi cephe getirisinde İstanbul'a yaralı taşıdı.. Kimi keskin nişancıydı, kimi hastabakıcı..

Kimi saçını kesti, kimi adını erkek ismiyle değiştirdi... Anadolu'nun kahraman kadınları Çanakkale Destanı'nı yazanlar arasında başroldeydi..

Benzer bir diğer olayı da, İngiliz donanmasına ait hastane gemisiyle İngiltere'ye götürülen yaralı askerler anlatıyor. Askerlerle görüşen Times Gazetesi muhabiri, bir askerin başından geçenleri şöyle naklediyor: Denizci asker 25 Nisan 1915 çıkarmasında yaralanmış. Kendisi, kıyıda küçük bir evde, çarpışmalar sonucu ele geçen keskin nişancı bir Türk kadın savaşçısıyla karşılaşmış. Olayı şöyle anlatıyor:

"... O, bir Türk kadın savaşçısıydı ve durmaksızın saklandığı evden ateş ediyor, evi boşaltıp teslim olmayı reddediyordu. Sonunda ele geçtiğinde, yanında yaşlı annesi ve çocuğu da birlikteydi. Yakalanana kadar, bir pencereden ısrarla ve özellikle de subaylarımızı hedef alarak ateş etmişti. Sanıyorum öldürdüğü bazı kurbanlarını süngülemişti de. Üze-

"... O, bir Türk kadın savaşçısıydı ve durmaksızın saklandığı evden ateş ediyor, evi boşaltıp teslim olmayı reddediyordu. Sonunda ele geçtiğinde, yanında yaşlı annesi ve çocuğu da birlikteydi. Yakalanana kadar, bir pencereden ısrarla ve özellikle de subaylarımızı hedef alarak ateş etmişti. Sanıyorum öldürdüğü bazı kurbanlarını süngülemişti de. Üze-

rinde 16 askerimizin künyesiyle, oldukça yüklü miktarda yabancı para bulduk."

Times Gazetesi yazarı, gene aynı gemide bulunan başka askerlerin de, keskin nişancı Türk kadın savaşçılarından bahsettiklerini belirtiyor. Bu da, olayların hayal ürünü değil, doğru olduğunun bir göstergesidir .

Mısır'da yayınlanan 'The Egyptian Gazette' adlı gazetede yer alan ve bir askerın İskenderiye'den ailesine yazdığı mektupta gene, Türk kadın savaşçılarından bahsediliyor. Mektubun ilgili bölümü aynen şöyle:

“

... 15 Ağustos 1915 Pazar günü savaşa katıldık ve büyük bir tepeyi ele geçirme görevi aldık. Bu arada çok can kaybı verdik. Şarapnel parçaları, makineli tüfek mermileri yanı sıra, pusuda ateş eden keskin nişancı kadın savaşçıların ateşi altında, adeta cehennemde ilerlemek gibi bir şeydi bizimkisi. Burada, pusuya yatıp çarpışan

keskin nişancıların çoğu kadın veya kız. Kendilerini yeşile boyayıp ağaçlar ve bodur bitkilerle uyum sağlamışlar. ‘‘

Yeni Zelanda'dan gelen Otago Birliği'ne bağlı bir asker de, savaştan sonra ülkesine döndüğünde, kendisiyle yapılan ses kaydı görüşme sırasında:

"... Bir keskin nişancı Türk savaşçısını yakalamak için operasyon düzenlediklerini ve bu nişancıyı sonunda ele geçirdiklerinde, şaşırarak kadın olduğunu gördüklerini" anlatıyor.

Tüm bu örnekler, Çanakkale Muharebeleri'nde bazı kadın savaşçıların da rol oynadığını ve bunun bireysel birkaç olaydan çok, örgütlü bir eylem olduğu kanısını güçlendirmektedir.

HASTALIKLAR

ÇANAKKALE

SADECE DÜŞMANA KARŞI DEĞİL SALGIN HASTALIKLARA KARŞI DA KAZANILAN ZAFER

Bildiğimiz gibi 18 Mart 1915'te başlayan ve 9 Ocak 1916'da sona eren Çanakkale Savaşı, 1. Dünya Savaşı içinde Türk'ün yenilmezliğini bütün dünyaya kanıtlayan bir destandır. Bu destanda her ne kadar düşmana karşı mücadele verilse de öbür yanda da sağlık alanında da büyük bir mücadele verilmiştir.

Sizler için hazırladığımız bu yazıda askerlerimizin sağlık alanında verdikleri mücadelen bahsedeceğiz. Askerlerimiz için verilen öğün günün şartlarına göre ne yazık ki çok iyi değildi. Yemekler o günün koşullarına göre, çoğunlukla bakliyat ağırlıklıydı. Erlerimize 3000 kaloriyi sağlayacak yemek verilmesine çalışılmış, buna karşılık, taze sebze hiç verilememişti. Bu nedenle erler arasında iskorpit hastalığı başlamıştı. İskorpit hastalığı özellikle C vitamini eksikliğinde ortaya çıkan ve diş etlerinin geriye doğru çekilmesine, kolayca kanamasına ayrıca vücut direncinin azalmasına neden olan bir hastalıktır.

Şehit olanların toplanamaması, insan ve hayvan dışkılarının etrafa gelişigüzel yayılması ve yeterli suyun bulunmaması şartları daha da zorlaştırmakta ve salgın hastalıklarında artmasına neden olmuştur. Müttefiklerin suyu gemilerle adalardan gelmekteydi. Az sayıda kuyudan elde edilen sular depolarda toplanıyordu. Su depolardan su yolları ve borularla küçük haznelere dağıtılıyordu. Suyun dezenfeksiyonu için çaba harcanıyor, fakat her gün binlerce kişiyi öldüğü bu ortamda sular sık sık kirleniyordu.

1915 Ağustos'unun son günlerinde 500 kişide dizanteriye rastlanmıştır. O dönemde dizanteri tedavisinde kullanılabilecek ilaç yoktu ve sular temiz değildi. Bu nedenle hastalığa yakalanmış alayın tümüne bol miktarda killi toprak yedirilmiş ve eldeki imkanlar doğrultusunda böyle bir yol kullanılmıştır.

Askerler kıyafetlerini değiştiremiyor ve yeterli su olmadığı için banyo yapamıyorlardı. Bu nedenle askerler arasında bit yaygın-

laşmıştı. *Rickettsie ve prowezekil* olarak bir bakteri bitlerle taşınarak insanlara geçmektedir. Bu bakteri ise yüksek ateşe neden olmaktadır. Yüksek ateşle başvuran askerler arasında tifüs olguları görülmüştür. Tifüs salgın halini almadan önlenmiştir.

Kumkale ve çevresinde, Mayıs 1915'te tehlikeli sayılabilecek bir sıtma salgını görülmüştür. Sıtma has-

talığına neden olan plazmodyum denilen tek hücreli olan bu canlı dişi sivrisineklerin (*Anopheles maculopensis*) insanı sokmasıyla bulaşmaktadır. Sivrisineklerle mücadele etmek için drenaj çukurları açılarak, su birikintileri kurutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kamplarda deve, at, öküz gibi hayvanların kurutulmuş gübrelerini küçük kümeler halinde kamp alanına paralel şekilde dizilerek ateşe verilmiş, böylece sivrisineklerin kaçması sağlanmaya çalışılmıştır. Sıtma parazitlerini yok edecek ilaçlar henüz memleketimize gelmemiş olduğundan bu bölgedeki birliklere haftada iki gün birer gram kinin verilerek hastalığın önlenmesine çalışılmıştır.

Çanakkale Savaşı'nda birliklerimiz, kendisinden kat kat güçlü ve yeni teknoloji ile donanımlı düşman kuvvetlerini yenmekle kalmamış, aynı zamanda salgın hastalıkları, yetersiz malzeme ve ameliyat koşullarını da yenmiştir. Yaklaşık 218.000 zayıatın verildiği Çanakkale savaşlarında toprak kaybı olmamış, fakat erinden subayına **bugünlerimizi borçlu olduğumuz genç bir nesil** kaybedilmiştir.

Erdem Orçun KURŞUN

Biyoloji Öğretmeni

ÇANAKKALE SAVAŞI’NIN KANLI DİLİ

Çanakkale Harbi, fiilen 3 Kasım 1914 tarihinde başlayıp 9 Ocak 1916 tarihinde İtilaf Devletleri’nin çekilmesiyle sona erdi.

Çarpışmalar toplam 8,5 ay boyunca devam etti. 5 Kasım 1914 yılında Boğazın girişindeki tabyaları imha etmek için yapılan saldırıya iki adet denizaltıyla birlikte 28 adet irili ufaklı gemi 68 topla katıldı. 17 dakika süren bu saldırıda bir top mermisi Seddülbahir Kalesi’ndeki cephaneliğe düşerken 5 subay ile 83 er şehit oldu. Bunlara “ilk şehit” denmektedir.

18 Mart 1915 günü İtilaf Devletleri’nin toplam irili ufaklı 231 adet gemis ve 1155 top ile hazır bulunuyordu. 18 büyük zırhlıdaki top sayısı 712 idi. Bu toplardan 279’u 18 Mart Savaşı’na katılarak 7 saatlik bombardımanda bulunmuşlardı. Türkler’in boğazda toplam 13 tabyası, 230 adet topu var iken, bu toplardan ancak 822’si kullanılabilirdi gibi, bunların da 44’ü hasar gördü ve 8 top ta kullanılamaz hale geldi.

Birinci Dünya Savaşı’nda İtilâf Devletleri 42.188.810 kişi ve İttifak Devletleri’nin 22.850.000 kişi-savaş alanlarına gönderdikleri 65.038.810 askerin yaşanan yoğun çarpışmalar sonunda 8.538.315’i ölü, 21.219.452’si yaralı, 7.750.919’u esir veya kayıp olarak savaş alanlarını terk etmek zorunda kaldı. Böylece savaşa katılan 65.038.810 askerin 37.508.686’sı bu rakam toplam askerin % 57.6’sını oluşturmaktadır- savaş dışı kaldı. İtilâf Devletleri’nin savaş alanlarına gönderdikleri 42.188.810 askerin 5.152.115’i savaş alanlarında öldü, 12.831.004’ü yaralandı, 4.121.090’ı esir veya kayıp oldu. Diğer bir deyişle İtilâf Devletleri askerlerinin 22.104.209’unun -bu rakam İtilâf Devletleri’nin toplam askerin yaklaşık % 53’ünü oluşturuyordu- savaş dışı kalmasına engel olamadılar. Buna karşılık İttifak Devletleri’nin savaş alanlarına sevk ettikleri 22.850.000 askerden, 3.386.200’i öldü, 8.388.448’i yaralandı, 3.629.829’u esir veya kayıp oldu. Böylece İttifak Devletleri de bu büyük savaşta 5.404.477 askerini (bu mevcut askeri gücün % 67.4’ünü oluşturmaktaydı) savaş dışında kalmış olarak buldular.

Ülkeler	Silah Altındaki Toplam	Ölü	Yaralı	Esir/ Kayıp	Toplam Zayıf	Genele Oranı (%)
İTİLAFA DEVLETLERİ						
Rusya	12.000.000	1.700.000	4.950.000	2.500.000	9.150.000	76.3
Fransa	8.410.000	1.357.800	4.266.000	537.000	6.160.800	76.3
Britanya	8.904.467	908.371	2.090.212	191.652	3.190.235	35.8
İtalya	5.615.000	650.000	947.000	600.000	2.197.000	39.1
A.B.D	4.355.000	126.000	234.300	4.500	364.800	8.2
Japonya	800.000	300	907	3	1.210	0.2
Romanya	750.000	335.706	120.000	80.000	535.706	71.4
Sırbistan	707.343	45.000	133.148	152.958	331.103	46.8
Belçika	267.000	13.716	44.686	34.659	93.061	34.9
Yunanistan	230.000	5.000	21.000	1.000	17.000	11.7
Portekiz	100.000	7.222	13.751	12.318	33.291	33.3
Montenegro	50.000	3.000	10.000	7.000	20.000	40.0
Toplam	42.188.810	5.152.115	12.831.004	4.121.090	22.104.209	52.3
İTTİFAK DEVLETLERİ						
Almanya	11.000.000	1.773.700	4.216.058	1.152.800	7.142.556	64.9
Avusturya/ Macaristan	7.800.000	1.200.000	3.620.000	2.200.000	7.020.000	90.0
Türkiye	2.850.000	325.000	400.000	250.000	975.000	34.2
Bulgaristan	1.200.000	87.500	152.000	27.029	266.919	22.2
Toplam	22.850.000	3.386.200	8.388.448	3.629.829	15.404.477	67.4
ANA TOPLAM	65.038.810	8.538.315	21.219.452	7.750.919	37.508.686	57.6

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, 20-44 yaş arasındaki erkek nüfusunun %16'sını, Fransa %16'sını, İngiltere %11'ini, İtalya %12'ini, Avusturya-Macaristan %15'ini, Bulgaristan %7'sini, Rusya %15'ini, Romanya %44'ünü, Sırbistan %7'sini, Belçika %5'ini, Yunanistan %2'sini, Türkiye %12'sini savaş meydanlarında bırakmıştı.

Vatanın her memleketinden bu Çanakkale'ye asker gelmiştir. Çanakkale Savaşı'nda en çok şehit veren illerin sıralaması ise şöyledir;

BURSA	BALIKESİR	KONYA	KASTAMONU	DENİZLİ	ANKARA	İSTANBUL	ÇANAKKALE
3737	3003	2683	2425	2195	1926	1908	1876

Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik yönüne de bakılacak olursa, büyük savaşın demografik yapıdaki büyük tahribatının ekonomik alanda da gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın daha ilk yılında savaşan ülkelerin uğramış oldukları maddi kayıp ve yıkımlar, değerinin 46 milyar dolar (savaş harcamaları dışında) olduğu hesap edilmektedir. Aşağıdaki tabloda savaşa katılan ülkelerin savaş harcamaları hakkında yeterince aydınlatıcı bilgiler verilmektedir. Bu etki aşağıdaki tabloda açık olarak görülmektedir

İtilâf Kuvvetleri	1914-1918 Aralığında Dolar Bazında Harcama
USA	22.625.253.000
Britanya	35.334.012.000
Fransa	24.265.583.000
Rusya	22.293.950.000
İtalya	12.413.998.000
Belçika	1.154.468.000
Romanya	1.600.000.000
Japonya	40.000.000
Sırbistan	399.400.000
Yunanistan	270.000.000
Kanada	1.665.576.000
Avustralya	1.423.208.000
Yeni Zelanda	378.750.000
Hindistan	601.279.000
Güney Afrika	300.000.000
İngiliz Kolonileri	125.000.000
Diğerleri	500.000.000
<i>Toplam Harcama</i>	<i>125.690.477.000</i>
İttifak Devletleri	1914-1918 Aralığında Dolar Bazında Harcama
Almanya	37.775.000.000
Avusturya-Macaristan	20.622.960.000
Türkiye	1.430.000.000
Bulgaristan	815.200.000
<i>Toplam Harcama</i>	<i>60.643.160.000</i>
GENEL TOPLAM	186.333.637.000

Rakamlara bakıldığında Çanakkale Harbi'nin ne kadar şiddetli ve kanlı geçtiği görülmektedir. Bu özelliği ile dünyadaki eşsiz savaşlardan biridir. Ancak bir özellik daha vardır ki; bu özellik zaferi getirmiştir. O da Mehmetçiğin imanı ve vatan severliğidir. Zira dünyada hiç bir asker komutanlarından ölme emri aldıklarında, bu emri onbinlerce şehit ile yerine getiremezdi.

Hülasa; Çanakkale Harbi, Türk'ün Anka kuşu gibi Balkan Savaşı'ndaki küllerinden doğduğu bir harptir.

Mehmet ÇEBER

Fizik Öğretmeni

ALLAH'A ADANMIŞ RUHLARIN ZİKRETTİĞİ YER

Biz ölmeyiz.

Şehit oluruz. Ağzımızdan son nefeste tek ses duyulur:

Allah!

Uğruna bir çok canın yurdun dört bir köşesinden koşup gelerek feda olduğu bir toprak, Çanakkale. Bir destanın baştan sona imanla yazıldığı yer. Kurtuluş Savaşı'na zemin hazırlayan. Denizden, karadan ve havadan dünyada ilk kez bir arada mücadele verilen. Daracık bir yerde; mermilerin bile çakışacağı kadar hem de! Gözünü budaktan ayırmayan yiğitler.

ÇANAK
MADDİ
MANEV
YENİL
YE

Ah Çanakkale! Paramparça bedenler ama sapsağlam, tek parça kalan bir ruh. Kardeşliğin en güzelini yaşatan. Seyid Onbaşı'nın gözünü ilk açtığında Niğdeli Ali'den başka kimseyi göremeyince ilk sorduğu soru 'Ali'm arkadaşlarım neredeler?' dir. Niğdeli Ali de 'Mertebelerini buldular Seyid'im' der. Yine bir er, son nefeste taze ekmek kendisine sunulunca 'Ben zaten ölmek üzreyim. Bu ekmeğin bana vereceği güç boşa gitmesin. Bir kardeşim bundan istifade etsin' diyerek kendi hakkından o en zor ânında geçer.

Ya analar! Besleyip büyüttükleri kuzularını kınalayarak askere gönderir ve onlardan şehâdet haberini bir müjde gibi bekler. Genci yaşlısı, küçük büyük demeden tek yürekle ve iman gücüyle göklere yükselip bin bir zorluğa ve ölümün en sahici yüzüne meydan okuyarak ilerlediler. Düşmana geçit vermediler.

Kurşunların bütün bir vatanın evlatlarına maddeten yok edici bir tesirinden söz edilebilirdi evet. Fakat bizim erlerimizde hiç bir insan evladında bulunmayan bir koca yürek vardı, iman dolu. Esir olan düşmanlarına bile dinlerini sevdirecek; ahlaklarını övdürecek ve hiç bir surette şaşkınlıklarını gizleyemeyecekleri bir hayranlıkla hatıratlarında saklanacak.

Sadece yürek! Yürekle yazıldı ve sadece yürekle okunabilecek. Safça, apak ve tükenmez bir inançla kazanılan bir zaferin geride bıraktığı bu, yüreklerde yanan meşalelerin aydınlattığı sonsuzluğa uzanan sayfalar.

H. Zehra DURMAZ

Din Kült. ve Ahlâk Bilg. Öğretmeni

KALE
YATIN
İYATA
DIĞI
R

1

SAVAŞ
EDEBİYAT

Nasıl ki bir milletin yaşadığı bir savaş varsa o milletin yaşadığı bir edebiyat da vardır. Bir yandan askerlerimiz ölüm kalım mücadelesi verirken diğer yandan da dönemin yazarları, savaşın millete yansıttığı izlenimleri eserlerinde konu edinmiştir. Savaşın sıcaklığını hissettiren yazılar yazmış, cephe gerisinde savaşıyan askerlerimize cesaret ve kuvvet vermişlerdir. Bu eserler milletimize ayna tutmuş, içinde buldukları durumu az da olsa yansıtabilmiştir.

Mücadele sadece cephelerde olmamış, kalemi kuvvetli yazar ve şairlerin yazdıklarıyla da verilmiştir. Anaların duaları, babaların umutları devam ederken yazılanlar bir nebze de olsa bize o duyguları verebilmiştir. Bu dönem romanlarda, gazavetnamelerde, destanlarda ve türkülerde daha çok yaşamış, bugünlere nasıl geldiğimizi bizlere bir kez daha hatırlatmıştır. Halide Edipler, Mehmet Eminler gibi nice vatan aşığı kişiler eserlerinde bu konuya değinmeden edememişlerdir. “Hey On Beşli” türküsü, vatan uğruna daha on beş yaşındayken cepheye giden yavrucakların hazin durumunu oldukça ortaya koyuyor. Yine” Çanakkale İçinde” türküsü, her dinlediğimizde yediden yetmiş hepimizin yüreğini sızlatır.

Bu millet bu savaşı kanıyla, canıyla kazanırken edebiyatçılarımızda eserlerinde bu duyguları dile getirmiştir. Hiç şüphesiz Mehmet Akif ne güzel söylemiş:

“Şüheda gövdesi, bir bakšana, dağlar taşlar...

O rüku olmasa, dünyada eğilmez başlar.

Yaralanmış tertemiz alnından uzanmış yatıyor.

Bir hilal uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor!”

DEMET GÜNAL

Edebiyat Öğretmeni

18 MART

Dönmezi

Asla

Düşünmediler...

Bir Yolcuya

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın,

Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.

Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,

Bir vatan kalbinin attığı yerdir.

Bu ıssız, gölgesiz yolun sonunda,

Gördüğüm bu tümsek, Anadolu'nda,

İstiklal uğrunda, namus yolunda,

Can veren Mehmed'in yattığı yerdir.

Bu tümsek, koparken büyük zelzele,

Son vatan parçası geçerken ele,

Mehmed'in düşmanı boğduğu sele,

Mübarek kanını kattığı yerdir.

Düşün ki, haşrolan kan, kemik, etin

Yaptığı bu tümsek, amansız, çetin,

Bir harbin sonunda, bütün milletin,

Hürriyet zevkini tattığı yerdir.

NECMETTİN HALİL ONAN

ÇANAKKALE

GECİLMEZ...